

Στις απαρχές του νεορομαντισμού

ΤΑΞΙΔΙΑ
ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ (3)

Της Αγγελικής ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

χριστιανισμό, βλέπει το «τραχύ» δωδωναίο ορεινό τοπίο και κλίμα, και τους «καταχθονίους μύθους» που συνοδεύουν το πανάρχαιο ιερό, ως δείγμα «ασκητισμού», σε πλήρη αντίθεση με τη «φαιδρότητα» της αρχαιότητας.

Περιγράφοντας από αυτή την οπτική γωνία το χώρο και τα ερμήματα στο ιερό, ειδικότερα τις μολύβδινες πλάκες/αναθήματα, με τις αφιερωματικές επιγραφές και τα ερωτήματα προς τη δωδωναία ιέρεια, ο Ντήλ υποδεικνύει, στο πλαίσιο της γενικότε-

ρης αμφισβήτησης του θετικισμού και του νατουραλισμού, ως νέο αντικείμενο έρευνας «την ιστορίαν της αρχαϊκής τέχνης», «της κοιτίδος και των πρώτων της ελληνικής θρησκείας εκφάνσεων», «τας αυστηράς μορφάς των μυστικών τούτων κοινοβιατών» και «των εν νέφει λιβανωτού ιερειών» ή, με την ορολογία της εποχής του, «τον ιδιωτικόν θρησκευτικόν βίον του αρχαίου κόσμου», σε σχέση με την εξιχνίαση των μυστηρίων της φύσης. Η «ζωγραφική» και ψυχολογίζουσα αυτή προσέγγιση της αρχαιότητας, με όρους του μυστικού μεσαίωνα, είναι αξιοπρόσεκτη επίσης για τη συγκυρία, μέσα στην οποία, από τη μια αναβαθμίζονται και θεσμοθετούνται οι μεσαιωνικές σπουδές, ενισχύοντας ιδεαλιστικές κοσμοαντιλήψεις, ενώ από την άλλη τίθενται επιτακτικά τα κοινωνικά αιτήματα και μαζικοποιούνται τα αντίστοιχα κινήματα. Μ' άλλα λόγια, ο αναπροσανατολισμός της πανεπιστημιακής καριέρας του Ντήλ, ο οποίος ξεκίνησε να εκπονεί μια διατριβή για τον Ξενοφώντα και κατέληξε το 1899 να καταλάβει την πρώτη έδρα Βυζαντινής Ιστορίας στη Γαλλία και να ηγηθεί έκτοτε της γαλλικής βυζαντινολογικής σχολής, δείχνει, σ' εκείνη τη φάση, την πολιτικο-ιδεολογική σημασία της χρήσης του μεσαιωνικού παρελθόντος και της θεσμοθέτησής του ως νέου διδακτικού και ερευνητικού αντικειμένου.

Η Αγγελική Κωνσταντακοπούλου διδάσκει Βαλκανική Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Οι ταξιδιωτικές εντυπώσεις από τη Δωδώνη, του γάλλου καθηγητή της Ελληνικής Ιστορίας και Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Νανσύ Κάρολου Ντήλ (1859-1944), έχουν ξεχωριστό ενδιαφέρον, γιατί αποτυπώνουν την αμφισβήτηση της τάσης του νεοκλασικισμού, κυρίαρχης ως τότε ανάμεσα στους δυτικοευρωπαίους ερευνητές και περιηγητές που περιέτρεχαν την Οθωμανική επικράτεια. Ειδικότερα, το κείμενο του Ντήλ είναι ενδιαφέρον ως ένα από τα δείγματα της νεορομαντικής τάσης, η οποία αναπτύχθηκε στη λογοτεχνία, την τέχνη, κι ακόμα στην ιστοριογραφία, προς το τέλος του 19ου αιώνα, με κύρια χαρακτηριστικά τον αισθητισμό, τον πνευματισμό και την ψυχολογία του βάθους -αξιοσημείωτη είναι εδώ η ντοστογιεφσκική ρήση «ο άνθρωπος είναι ένα μυστήριο», που συμπυκνώνει τα νέα ενδιαφέροντα της εποχής για «τα απύθμενα βάθη της ανθρώπινης ψυχής».

Σύμφυτο μ' αυτή την τάση είναι το αυξανόμενο ενδιαφέρον για το μεσαιωνικό παρελθόν, από το οποίο προκύπτει τελικά μια διαφορετική προσέγγιση, ακόμη και της ίδιας της κλασικής αρχαιότητας, ιδιαίτερα μάλιστα όταν πρόκειται για τόπους και μνημεία που διέφεραν από το ευχάριστο και εύκρατο αθηναϊκό τοπίο και κλίμα, και το δημοκρατικό πολιτικό μοντέλο που η Αθήνα πόλη-κράτος αντιπροσώπευε. Η γεωφυσική και αρχιτεκτονική «σκηνογραφία» της «δυσχειμέρου» Δωδώνης, με το πανάρχαιο μαντείο της, που είχε πρόσφατα εντοπιστεί και ανασκαφεί από τον Κ. Καραπάνο, φάνταζε στα μάτια του Ντήλ σαν ένα *unicum*, γι' αυτό δεν επιχειρεί να εντάξει το ηπειρωτικό τοπίο και το ιερό στις υπόλοιπες αρχαιότητες που έχει επισκεφτεί και περιγράψει. Από τα εννοιολογικά εργαλεία που διαθέτει, τα καθιερωμένα κλασικιστικά και τα ανερχόμενα νεορομαντικά, επιλέγει τα τελευταία για να το αναπαραστήσει με ζωντάνια και να το σημασιοδοτήσει. Ανατρέχει δηλαδή στο μεσαιωνικό παρελθόν, το οποίο ακριβώς τότε προσελκύει το ενδιαφέρον ερευνητών, λογοτεχνών, καλλιτεχνών κ.ά., για να το αντιδιαστείλει με την ελληνική αρχαιότητα. Έτσι, εμπνεόμενος από τον χριστιανικό Μεσαίωνα, ειδικότερα τον ορθόδοξο ανατολικό

«**Η** μεγάλη αυτοφυής λεωφόρος, η διά μέσου των ορέων της Πίνδου άγουσα από της Ελληνικής Θεσσαλίας εις την οθωμανικήν Ήπειρον, και δι' ης από των αρχαιοτάτων χρόνων συνενκοινωνεί η Αδριατική μετά του Αιγαίου, αξίαν θέας παρέχει τω περιηγητή αντίθεσιν. Απερχόμενος τις της Λαρίσης, ανέρχεται την υψηλήν κοιλάδα του Πηνειού μέσω δάσους δρυών και πλατάνων, διέρχεται παρά τους πρόποδας των παραδόξων μοναστηρίων των Μετεώρων, των παρατόλμως ως μεταξύ ουρανού και γης επικρεμασμένων από των άκρων των εκ βασάλτου υψηλών αυτών κορυφών, εφ' όσον δε αναβαίνει την κλιτύν του όρους, καθορά άπασαν την γόνιμον πεδιάδα της Θεσσαλίας, διαβαίνει την κλεισώρειαν του Μετσόβου, και πάραυτα άπασα η άποψις μεταβάλλεται, αντικαθισταμένη υπό δυσβάτων και απειψιλωμένων κλιτύων, υπό χάους ορέων αλλεπάλληλως υψουμένων. Είναι [...] φύσις σκληρά και καταπεπονημένη, ουδαμότεν ελευθέρως αναπτυσσομένη. Και αυτή η λίμνη η παρά τους πρόποδας του όρους κειμένη, ης εν τοις ύδασι κατοπτρίζονται η ακρόπολις και οι μιναρέδες των Ιωαννίνων, ολίγον μετριάξει της σκηνογραφίας την αυστηρότητα. Πανταχού δε μεταξύ των υψηλών ορέων υπάρχουν βαθείαι κοιλάδες, εν αις ρέουσι ταχείς χείμαρροι, εν αις εκτείνονται ελώδεις πεδιάδες. Το κλίμα είναι τραχύ και η φύσις αυτή. Το πλείστον του έτους τα όρη είναι χιονοσκεπή· ο άνεμος πνέει λυσοσδώς διά μέσου των στενών διόδων των ορέων· επί δε των υψηλών κορυφών, συχνάκις εκρήγνυται ο κεραυνός· έν τισι των κοιλάδων της Ηπείρου ο αριθμός των θυελλωδών ημερών κατ' ενιαυτόν είναι κατά μέσον όρον τεσσαράκοντα εννέα, ο μέγιστος ανά πάσαν την Ευρώπην.

Εν τω μέσω της μελαγχολικής ταύτης σκηνογραφίας η ελληνική μυθολογία έθετό τινας των καταχθονίων αυτής μύθων· εν τη χώρα ταύτη ωσαύτως, όπου η φύσις ισχυράν εξήσκει επενέργειαν επί των απαλών έτι ψυχών των λαών της αρχαιότητας, ιδρύθη έν των αρχαιοτάτων και μάλλον σεβαστών της Ελλάδος ιερών. Εν τη ψυχρά και στενή της Δωδώνης κοιλάδι, υπό την σιάν των υψικορυφών δρυών των περιβαλλουσών το ιερόν του Διός, διεπλάσθη το πρώτον η ελληνική μυθολογία και εγεννήθη το πρώτον των μεγάλων ελληνικών μαντείων. Υπό τον βαρύν τούτον ουρανόν ανεπτύχθη ωσαύτως αυστηρά και τραχεία λατρεία, ης τύποι τινές αναμιμνήσκουσι μάλλον τον του Μεσαιώνος ασκητισμόν ή την φαιδρότητα του αρχαίου βίου. Εις το πρωτότυπον τούτον χαρακτήρα οφείλει το ιερόν της Δωδώνης την σπουδαιότητα αυτού, και δίδει εις την ιστορίαν του εξαφανισθέντος παλαιού αυτής μαντείου χροιάν όλως διάφορον του αρχαίου κόσμου, όπως μη εντελώς λησμονηθή.

Μέχρι των τελευταίων τούτων ετών το ιερόν της Δωδώνης δεν ήτο αλλ' ή μέγα όνομα. Ει και η ιστορία και ο μύθος αυτής ήσαν πλήρεις δόξης, ηγνοείτο όμως η ακριβής αυτής τοποθεσία. [...] Εγνώριζον ότι η Δωδώνη έκειτο εν Ηπείρω και ανεζήτουν αυτήν περί την λίμνην των Ιωαννίνων· αλλά μέχρι της ημέρας, καθ' ην ο κ. Κ. Καραπάνος εν έτει 1876 ανεύρεν εν ταις αξιομνημονεύτοις ανασκαφαίς αυτό τούτο το ιερόν, εντελής επεκράτη άγνοια [= Carapanos, *Dodone et ses ruines*, Παρίσι 1878]. Σήμερον ουδεμία επιτρέπεται αμφιβολία. Προς δυσμάς της λίμνης των Ιωαννίνων, εν τη υγρά και γονίμω της Τσαρακοβίτης κοιλάδι, παρά τους πρόποδας

Οθωμανική αυτοκρατορία Ήπειρος, 1890

του απειψιλωμένου όρους Τομάρου, εν μελαγχολικώ και ζαγραφικώ χώρω, ο κ. Καραπάνος ανεκάλυψε τα λείψανα μνείου του Διός. Εν τω μέσω αλτείου κοιλάδος ύψους 500 μέτρων εγείρεται, επί λόφου δεσπόζοντος της πεδιάδος, ο μικρός μετ πύργων περίβολος της αρχαίας ακροπόλεως· παρά τους πρόποδας της ακροπόλεως ταύτης ωραίον θέατρον, εντελώς διατηρούμενον, εχρησίμευεν, όπως τελώνται οι προς τιμήν των Δωδωναίων θεών αγώνες· εγγύς δε, επί της κλιτύος του λόφου, τείχη δεικνύουσιν έτι και νυν τα όρια του ιερού περιβόλου, ούτινος επί του υψηλότερου μέρους ήτο οικοδομημένος ο ναός, ο βραδύτερον εις χριστιανικήν εκκλησίαν μεταποιηθεί.

Ο κ. Καραπάνος ηδυνήθη να ανεύρη τας κυρίας του ιερού τούτου διατάξεις, ως και τας παλαιά δύο οικοδομημάτων, άτινα αναμφιβόλως περιείχον τον ιερόν θησαυρόν ή συνεδέοντ μετά της υπηρεσίας του μαντείου. [...] Εν τω κέντρω του περιβόλου εφύετο αναμφιβόλως τ εκ δρυών ιερόν άλσος, εκ ου της Δωδώνης προήλθον η φήμη, όπερ εν τω μέσω περιέβαλλε τ προφητικόν δένδρον του Διός, την θαυματουργόν πηγήν και το μαντεϊόν του θεού. Μεταξύ των ερειπίων του αρχαίου ιερού, πολλά παράδοξα ευρήματα εύρεν ο κ. Καραπάνος [...] Αλλ' όμως εάν μη ανεκάλυπεν αντικείμενα μεγάλης αξίας, εύρε πλήθος αναθημάτων και ευλαβών προσφορών, αγγεία ή λυχνοστάτας χαλκά, τρίποδας και στεφάνους, πλήθος μικρών αντικειμένων χρησίμων εις τον οικιακόν βίον, όπλα και κοσμήματα, περυσιτήρας και λόγχας, ψέλλια [= βραχιόλια] και ενώτια, περόνας, κάτοπτρα και μικράς πυξίδας [= ξύλινα κουτάκια από πυξάρι] χρησίμους ταις γυναξί προς εναπόθεσιν του ψιμυθίου. Όπως και σήμερον ο προσκυνηταί αναρτώσιν επί των εικόνων των πεφημισμένων ιερών χρυσάς και αργυράς καρδιάς και εικονίδια αγίων, ούτω και κατά την αρχαιότητα προσέφερον της θεοίς εξ οπτή γης ή εκ χαλκού αγαλμάτια [...] Αλλά το περιεργότατον είναι σειρά μικρών μολυβδίνων πλακών, προερχομένων εκ των αρχείων του ναού, εφ' ων ερχόμενοι να συμβουλευθώσι το μαντείο εχάρασσον τας ερωτήσεις, τας απευθυνομένας τω θεώ. Καίτοι ολίγα τούτων διεσώθησαν - μέλις 45 - αποτελούσιν όμως το αξιολογώτατον των ανακαλύψεων του κ. Καραπάνου. Ένεκα τω μοναδικών όντως μνημείων τούτων εισδύομεν εις τα παρασκήνια των μαντείων, εις αυτόν μόλιστα τον ιδιωτικόν θρησκευτικόν βίον του αρχαίου κόσμου· εις το απομειμακρυσμένον τούτο της Ελλάδος μέρος, εις την «δυσχείμερον» κατά τον ποιητήν (*Ιλιάδος*, Β', 750) Δωδώνην ε μέσω μεγάλων αλσών και των μορμυριζουσών πηγών, μεταξύ των μυστηριωδών θορύβων της φύσεως, ήκουσαν οι Έλληνες το πρώτον την φωνήν των θεών· εν αυτή δέον να ζητήσασμεν την κοιτίδα και τας πρώτας της ελληνικής θρησκείας εκφάνσεις [...]

Εν τω αρχαίω κόσμω οίον φανταζόμεθα, αι αυστηραί μορφαί των μυστικών τούτων κοινεβιατών, αι αυστηραί και ευγενείς εικόνες των ιερειών, αι βαίνουσαι εν νέφει λιβανώτου, έχουσιν όσιν παράδοξον και μοναδικήν· χάριτας δε ομολογούμεν τω σοφώ Έλληνι, ούτινο η υϊκή ευσέβεια ανέσκαψε το γηραιόν του εξαφανισθέντος ιερού έδαφος και έφερε προ τών την σεβασμίαν κοιτίδα του θρησκευτικού των Ελλήνων βίου».

Charles Diehl, «Αι εν Δωδώνη Ανασκαφαί», *Αρχαιολογικαί εκδρομαί εν Ελλάδι*, μτφρ Αλεξάνδρου Μ. Καραλή, εν Αθήναις 1896 [1890].